

UNIVERZITET U NIŠU
EKONOMSKI FAKULTET
Časopis „EKONOMSKE TEME”
Godina izlaženja 50, br. 4, 2012, str. 487-501
Adresa: Trg kralja Aleksandra Ujedinitelja 11, 18000 Niš
Tel: +381 18 528 624 Fax: +381 18 4523 268

DOPRINOS HAJEKA I KEJNZA RAZVOJU TEORIJSKO-METODOLOŠKOG PLURALIZMA U EKONOMSKOJ NAUCI

Dragan Petrović*

***Rezime:** Pojavom Kejnza i Hajeka ekonomska nauka počela je da menja principe svog razvitka od monizma ka pluralizmu. Njihove ideje postale su izvor novih koncepcija, što je dobra osnova za pojavu mnogobrojnih teorijsko-metodoloških varijacija i tumačenja. Pomak ka metodološkoj heterodoksiji praćen je značajnim razlikama među ovim autorima, ali i brojnim sličnostima. Stoga je cilj ovog rada da rasvetli odnos i pronikne u razlike i eventualnu povezanost naučnoistraživačkih programa Kejnza i Hajeka. U vezi s tim biće učinjen pokušaj ka određivanju teorijskih osnova i koncepcijskih sadržaja na osnovu kojih možemo sagledati u kojoj su meri dela ovih autora alternativa neoklasičnoj ekonomskoj teoriji, kao i inspiracija daljem razvoju ekonomske teorije i metodologije.*

***Ključne reči:** metodološki pluralizam, privredna ravnoteža, neizvesnost, ograničena racionalnost, formalizacija ekonomske nauke*

Uvod

Zadatak savremene ekonomske nauke, između ostalog, jeste da izgradi relevantan stav prema različitim ekonomsko-teorijskim pravcima. Posebno je važno detaljno rasvetliti stvaralaštvo ekonomskih teoretičara koji su zadužili ekonomsku nauku. Među njima svakako treba pomenuti Kejnza i Hajeka, imajući u vidu da su svojim originalnim i revolucionarnim razmišljanjima „uzdrnali“ neprikosnovenost neoklasičnog mejnstrima. Polazeći od metodološke mnogoznačnosti i pluralizma, Hajek i Kejnza postali su uzor i inspiracija mnogim poslenicima ekonomske i sociološke nauke. Primera radi, Kejnzova teorija omogućila je pojavu brojnih naučnih pravaca: kejnzijanstvo, neokejnzijanstvo, posteknjizanstvo. Po impulsima za dalja istraživanja, njega možemo uporediti sa Smitom i ostalim velikanima ekonomske misli. Istoričari ekonomske nauke skloni su da kažu kako se upravo na primeru Kejnza, Smita i Seja potvrđuje teza po kojoj nedovoljno precizne, donekle i konfuzne ideje ponekad mogu biti plodotvornije za razvoj ekonomske misli od onih istančanih, preciznih i jasnih stavova koje možda nude neki drugi autori (Жид, Рист 1995, 102).

* Univerzitet u Nišu, Ekonomski fakultet, dragan.petrovic@eknfak.ni.ac.rs

UDK 330.831.8+330.834, pregledni rad

Primljeno: 09.07.2012. Prihvaćeno: 06.09.2012.

Prva polovina dvadesetog veka za ekonomsku nauku predstavljala je period oštih diskusija i sukoba mišljenja. U osnovi kembridžke debate dominirale su dve figure – Fridrih Hajek i Džon Majnard Kejnz. Njihovo intelektualno suprotstavljanje poprimilo je u to vreme obeležja važnog događaja u ekonomskoj teoriji, uprkos tome što su se oni bavili različitim aspektima ekonomske nauke, ne ulazeći često u rasprave po istim pitanjima. Izuzetak predstavljaju dve epizode: diskusija iz 1931. i 1932. godine i razmatranje Hajekovog dela „Put u ropstvo“, gde je Kejnz ukazao Hajeku na neophodnost sprovođenja analize državnog upravljanja u kratkom roku. S druge strane, Hajek je upozorio Kejnza da nije uvažavao dugoročne posledice „opasnog državnog delovanja“, smatrajući da je moguće preduzeti prikladne mere kako bi se to izbeglo (Sm.: *Collected Writings of John Maynard Keynes*, Vol. XXVII, 1971-1989).

Različitošć filozofskih stavova

U nastojanju da precizno izvednuju teorijske doprinose Hajeka i Kejnza, autori se najpre različito izjašnjavaju po pitanju karaktera naučnog stvaralaštva pomenutih autora. Neki smatraju, da za razliku od Kejnza, Hajekovo učenje nema karakter revolucionarnog. Argumenti koji se navode u prilog takve tvrdnje jesu ti da je on navodno nastavio tradiciju asustrijske škole ekonomske misli (Menger, Mizes, Bem – Baverk), dok je Kejnz nastojao da „sruši“ klasičnu ekonomsku teoriju. S druge strane, ne postoji jedinstveno mišljenje koliko je Kejnz u tome uspeo. Ima onih koji smatraju da njegove ideje ipak nisu toliko revolucionarne koliko se to njemu i popularizatorima njegovih shvatanja činilo. U Kejnzovom delu puno toga je bazirano na Maršalovim koncepcijama, posebno kada je reč o analizi kratkog i dugog roka, kao i poimanju tržišne ravnoteže. Hajek je posedovao bogato znanje o istoriji ekonomske misli, dok Kejnza nisu inspirisali događaji iz 19. veka, zbog čega on nije stremio izučavanju privrede i ekonomske istorije tog vremena. Na ekonomsku teoriju Hajek je gledao kroz prizmu austrijske škole, dok je Kejnz bio daleko slobodniji u kreiranju i odbrani svojih stavova. To je jedan od razloga što nekima može izgledati da je ekonomskim istraživanjima Kejnz pristupio na kompetentniji način, iako se po Hajekovom mišljenju u njegovom slučaju radi samo o dopuni davno razrađenih teorija (Скидельски 2006, 48).

Razliku između Hajeka i Kejnza možemo posmatrati i u kontekstu njihovog odnosa prema legitimnosti naučnog znanja i pojavi grešaka u nauci. Deleći mišljenje Mengera, Hajek smatra da je za ostvarenje potpune „pobede“ neke naučne ideje potrebno dozvoliti slobodno razvijanje svih ostalih teorija i ideja. Na taj način teorijske greške će iščeznuti same po sebi, a što je jedini put kojim čovečanstvo postaje mudrije. Za razliku od toga, Kejnz smatra da naučne greške treba prosto „likvidirati“. U ovom sporu valja se osvrnuti na mišljenje Popera koji smatra da je karakteristika ljudskog znanja pogrešivost, i da ideja greške implicira traženje objektivne istine u odnosu na koju se greši i kojoj se, upravo učeći na greškama neprekidno približavamo. Ključno pitanje po njemu nije odbacivanje

Doprinos Hajeka i Kejnza razvoju teorijsko-metodološkog pluralizma u ekonomskoj nauci

greške, već to na osnovu čega se možemo nadati da ćemo otkriti ili otkloniti grešku (Poper 2002, 67).

Sa stanovišta ekonomske nauke zanimljivo je osvrnuti se na različita shvatanja dugog roka. Dok Kejnz ističe činjenicu da smo dugoročno posmatrano svi mrtvi, Hajek naglašava to da protekom vremena ljudi postaju mudriji. Usled prihvatanja gorke istine o konačnosti ljudskog života, pojedinci imaju sklonost da odbace ličnu obaveznost potčinjavanja opštim pravilima, opšteprihvaćenim moralnim normama, kao i tradicionalnim pravilima ponašanja (Sm.: *Collected Writings of John Maynard Keynes*, Vol. X. 1971-1989, 446). Očigledno je da Kejnz zastupa varijantu „radikalnog utilitarizma“, povezanog sa individualističkim, antropomorfnim pogledom na svet, dok je Hajek pristalica „mekog“ („opreznog“) utilitarizma, sa metafizičkom verom u akumulaciju modrosti i tradicije (Barry 1979). Pomenuta utilitaristička stanovišta mogu poslužiti i kao osnov tumačenja tržišnih normi ponašanja. Tako Olejnik (Олейник 1999, 135) razlikuje normu standardnog (složenog) utilitarizma koja polazi od namere pojedinaca da maksimiraju svoju korisnost, ali isključivo u skladu sa radnim učinkom, odnosno proizvodnim doprinosom. Ekonomski značaj ove norme izrazito je veliki, jer ona isključuje mogućnost nesklada između pojedinačnog učešća u potrošnji i individualne produktivnosti rada. S druge strane, prema normi „prostog utilitarizma“ postoji težnja individua za uvećanjem korisnosti, ali ona ne počiva na intenzivnijem angažovanju rada i stvarnim proizvodnim učincima.

Kasnije je Kejnz odustao od svojih rigidnih pogleda na utilitarizam, i razlika u odnosu na Hajekovo institucionalizovano shvatanje utilitarizma postala je sve manja. Njegovi pogledi su se promenili pod uticajem promena u kulturnoj, ekonomskoj i političkoj sredini, zbog čega se on uverio u neophodnost postojanja sistema određenih pravila ponašanja.

Odnos prema državi i liberalizmu

Pitanje uloge države u privredi često se posmatra kao esencijalno pitanje ekonomske teorije i ekonomske politike. Stoga je kod ekonomista veoma važno određenje za i protiv državnog intervencionizma, odnosno liberalizma. Smatra se da su pozicije Kejnza i Hajeka u tom smislu dovoljno profilisane, tako da Kejnz slovi za pristalicu državnog interevencionizma, dok Hajeka smatraju jednim od najdoslednijih zagovornika liberalne doktrine.¹

Dominantni Hajekovi stavovi vezuju se za njegov rigidni stav protiv državnog mešanja u sferu privređivanja. Objašnjenje polazi od toga da je tržište superiorniji koordinacioni mehanizam od nepouzdanog državnog planiranja. Logika ovakvog pristupa je da su individue svesne svojih preferencija, troškova i relativnih cena, dok državni planeri ako žele da supstituišu tržišni mehanizam

¹ Iako postoje suštinske razlike po pitanju državne intervencije u privredi, i Hajek i Kejnz imaju kritički odnos prema sistemu sovjetskog centralističkog planiranja.

moraju znati daleko više. Dok u cenovnom sistemu svaki pojedinac mora da razume samo svoju sopstvenu situaciju, planer treba da uvaži interese svih. Društveni život, a naročito njegova ekonomska sfera prilično je kompleksna, iz čega proizilazi da svoje strategije planeri zasnivaju na ograničenim, nedovoljnim i fragmentarnim znanjima i informacijama. Zato su planske odluke, po pravilu, praćene neželjenim posledicama, dok aktivnosti „dobronamernih“ vlada mogu rezultirati opadanjem društvenog blagostanja.

Ono što Hajeka razlikuje od liberala 19. veka i njihovog shvatanja ekonomskog liberalizma jeste to što po njemu ekonomski liberalizam ne podrazumeva odsustvo pravila. Sama država, ali i individue u svom delovanju ograničeni su pravilima. Iako institucije nisu primarni predmet Hajekovog interesovanja, u njegovom nastojanju da prepozna i osmisli efikasan društveno-ekonomski poredak, one ipak postaju faktor značajne ekonomske relevancije (Kitanović, Petrović 2007, 5). Odbacivanjem standardne neoklasične koncepcije o potpunoj racionalnosti, Hajek zapravo unosi prepoznatljive sadržaje institucionalnog pristupa. To se prevashodno ogleda u prihvatanju realnih činjenica o postojanju nepotpunih informacija, a što, po Hajekovom mišljenju, prilično usložnjava i otežava koordinaciju delovanja ekonomskih agenata. To dalje otvara pitanje neophodnosti institucija, što je samo potvrda da se funkcije institucija, kao i u institucionalnoj toriji, dovode u vezu sa iznudenom potrebom za relaksiranjem međusobnih odnosa tržišnih subjekata.

Hajek potpuno stoji na stanovištu da pojedinac prilikom ostvarenja svojih ciljeva mora maksimalno poštovati određena pravila ponašanja (Hayek 1978, 8). Ciljna funkcija ekonomskih učesnika uslovljena je institucionalnim okvirima i ograničenjima, s jedne strane, i ekonomskim veličinama o kojima privredni subjekti mogu samostalno odlučivati, s druge strane. Prema tome, pravila i korisnost Hajek stavlja u isti rang, iako je opšti utisak da se u svojim analizama on najčešće koristi terminima kao što su koristi i troškovi. Po njegovom mišljenju, Kejnz je bio svestan toga, ali je ipak nastojao da definiše i razradi različite teorije i instrumente ekonomske politike, koji bi imali svoju primenu u različitim situacijama. Hajeku se nije dopadalo to što je Kejnz često menjao mišljenja, smatrajući da se radi o naučnoj nedoslednosti i neprincipijelnosti. Odgovarajuće neprincipijelno državno upavljanje, bez precizno definisanog kursa, moglo bi po Hajeku da dovede do tzv. totalitarizma. Suprotno tome, Kejnz smatra da bi odsustvo budnosti i slepo pridžavanje principa predstavljalo put u katastrofu (Скидельски 2006, 48).

Tridesetih godina dvadestog veka dolazi do preispitivanja liberalističke doktrine. Velika svetska ekonomska kriza uticala je na to da je kejnzijanstvo postalo oficijelni kredo zapadne buržoazije. Država je pozvana u pomoć za spas tržišne ekonomije, zbog čega je liberalističko gledanje na državu kao „uljeza“ u privredi, izgubilo na popularnosti. Relativno dugo opstajanje socijalizma takođe je usporilo potpuno prihvatanje Hajekovih stavova po pitanju neefikasnosti socijalističkih privreda.

Doprinos Hajeka i Kejnza razvoju teorijsko-metodološkog pluralizma u ekonomskoj nauci

Iako se Kejnz slagao sa velikim delom epistemoloških pogleda Hajeka, on je pre svega verovao u makroekonomsku politiku, koja je povezana sa sistemom nacionalnih računa, ekonometrijskim modelima i državnim upravljanjem agregatnim veličinama. Iako država može kontrolisati sve rashode samo u prilično gruboj formi, ipak je to bolja varijanta u odnosu na *laissez-faire*. Kejnzovi naslednici otišli su korak dalje. Oni su smatrali da problem ograničenosti ljudskog znanja nije tako izražen kako su to neki predstavljali, da se pojavljuje s vremena na vreme, i da je pomoću naprednih statističkih metoda analize moguće uvećati kapacitete subjektivne kontrole.

Razlika u teorijskim shvatanjima, između ostalog, posledica je i praktičnog delovanja i načina života dvaju autora. Poznato je da je Kejnz sledio tradiciju aktivizma, upražnjavajući političku delatnost i obavljajući važne državničke dužnosti. Za razliku od njega, Hajek je bio politički emigrant, sa njemu svojstvenom naučnom ostrašćenošću, bez prilika da praktično primeni svoje teorijske zamisli. Sa tog aspekta možemo se osvrnuti i na Hajekove opaske da Kejnz zapravo nije bio visokoobrazovani ekonomista. Njegov glavni interes bio je uticaj na tekuću politiku, pri čemu je ekonomska teorija bila samo instrument za ostvarivanje tih ciljeva, smatra Hajek (Шапиро 2008, 122).

Teorija privrednih ciklusa

Zanimljivo je uporediti stavove Hajeka i Kejnza o fenomenu privrednih ciklusa, što je u bliskoj vezi sa njihovim shvatanjima o ravnoteži i uposlenosti faktora proizvodnje. Prema Hajeku, odlika slobodnog tržišnog sistema jeste puna zaposlenost resursa, pri čemu takvo stanje nije karakteristično za svaki dati momenat, već je to moguće ostvariti u dinamici vremena. U osnovi ovog gledišta svakako je neoklasična teorija vrednosti, u kojoj je umesto teze o statičkom ravnotežnom stanju afirmisan stav o dugoročnoj ravnoteži. U tom sistemu cenovni mehanizam koordinirao je rešenja o štednji i investicijama u saglasnosti sa pretpostavkama i očekivanjima individua, pri čemu je visok nivo štednje jedan od ključnih faktora ekonomskog razvoja.

Međutim, realna događanja tokom 1930-ih godina nisu potvrdila teoriju Hajeka – jedna od karakteristika tog vremena bila je nepotpuno korišćenje resursa. Nameće se pitanje: Zašto tržišni mehanizam nije obezbedio efikasnu alokaciju resursa? Ono što remeti koordinacionu funkciju tržišta po Hajeku jeste državno mešanje kroz monetarnu politiku. On smatra da tzv. kreditno – novčana ekonomija može funkcionisati samo u slučaju kada je novac „neutralan“, to jest kada država nivo novca podese nivou proizvodnje, sprečavajući inflaciju. Kako je to u realnom svetu teško sprovesti, ekonomski ciklusi postaju neizbežni. Drugim rečima, glavni uzrok privrednih ciklusa jeste ekspanzivna monetarna politika države, koja kroz povećanje ponude novca obara kamatne stope ispod ravnotežnog nivoa. Nerealno niske kamatne stope, koje nisu izazvane povećanjem štednje stanovništva, daju pogrešne signale i proizvođačima i potrošačima (Stefanović, Mitrović 2011, 39).

Za predupređenje negativnih posledica Velike svetske ekonomske krize, kako smatra Hajek, bilo je neophodno podržati sistem zlatnog standarda. Međutim, zapadne države nisu uspele da obezbede takav sistem, i kreditna ekspanzija 1920-ih godina narušila je stabilnost relativnih cena u ekonomiji, što je proizvelo krizu.

Kejnz se bavio istraživanjem navedenih problema polazeći od kvantitativne teorije novca, po kojoj je promena cena proporcionalna promeni obima novčanih sredstava u privredi. Saglasno datoj teoriji, nivo emisije novca je fiksiran, iz čega proizilazi da je na taj način nemoguće objasniti kolebanja novčane mase. Za potpuni uticaj izmena novčane mase na nivo cena potrebno je izvesno vreme i u tom periodu prilagođavanja cena može se dogoditi ekonomski rast ili recesija. Reč je o svojevrsnom prelaznom periodu u cilju čijeg izučavanja je Kejnz uveo model neizvesnih očekivanja (Keynes, 1924). Pri izmeni cena, neizvesnost u pogledu njihovog budućeg nivoa zahteva trenutnu korekciju nominalnih i realnih zarada, a što je neophodno za potvrdu zaključaka kvantitativne teorije novca. Vlasnici preduzeća mogu ostvariti nepredviđene dobitke u uslovima iznenadne inflacije, kao i nepredviđene gubitke pri neočekivanoj deflaciji. Dovodeći u pitanje tezu o neutralnosti novca, Kejnz ističe da kvantitativna teorija u kratkom roku ne važi, dok dugi rok ne bi trebalo previše da zaokuplja pažnju ekonomista. Pristajući na analizu dugog roka ekonomisti su sebi zadali lak, beskoristan zadatak, što je Kejnz slikovito objasnio da bi to bilo isto kao kada bi u sezoni bura iznova saopštavali kako treba očekivati talase (Sm.: *Collected Writings of John Maynard Keynes*, Vol. IV 1971-1989, 34). On je insistirao na praktičnom značaju ekonomske teorije - ekonomisti bi trebalo da se bave ne samo „burom“, već i zatišjem, kao i osmišljavanjem metoda u borbi sa problemima do kojih pomenuta bura može dovesti.

Metodološki individualizam versus metodološki holizam

U cilju dolaženja do naučnih istina razvijen je veliki broj naučnih metoda. Metodološki pluralizam pri tom nije ometao naučnike da, suštinski gledano, izdvoje dva osnovna teorijska puta za razumevanje i konkretnije objašnjenje društveno-ekonomske stvarnosti: metodološki individualizam i metodološki holizam.

Posebnu zaslugu u afirmisanju metodološkog individualizma imaju predstavnici austrijske škole, među kojima i Hajek, dok se Kejnz stvrstava u grupu autora koji su dali poseban pečat primeni metodološkog holizma u razumevanju ekonomske stvarnosti.

Suština metodološkog individualizma ogleda se u nastojanju da se složeni ekonomski fenomeni svedu na njihove jednostavne elemente kao što su akcije pojedinačnih ljudskih bića. To konkretno znači da je za razumevanje ekonomskih fenomena ključno da se adekvatno spozna način na koji funkcioniše ljudska individua (Menger (1883) 1963, 93). Smatra se da je Hajek, nalazeći se pod

Doprinos Hajeka i Kejnza razvoju teorijsko-metodološkog pluralizma u ekonomskoj nauci

uticajem Mengera i Mizesa, prihvatio metodološki individualizam, uprkos tome što je prilikom formulisanja koncepcije spontanog poretka koristio kompozitivni ili sintetički metod (Hayek 1952). To je kod nekih autora stvorilo sumnju u Hajekovu odanost metodološkom individualizmu. Primera radi, on govori o „istinskom“ i „lažnom“ individualizmu (Vukotić 2005, 13), odnosno o iracionalnom i racionalnom individualizmu. „Istinski“ individualizam polazi od toga da uloga uma nije presudna u uređenju odnosa u društvu, zbog čega se veruje, da će ljudi, ako su slobodni, često postići više nego što bi pojedinačni ljudski um mogao predvideti ili projektovati. Nasuprot načelu slobodnog društva, „lažni“ individualizam pretpostavlja da je „um“ uvek i potpuno dostupan ljudima, te da je sve što čovek postigne direktno rezultat kontrole individualnog uma i, prema tome, podložno toj kontroli. Na taj način „lažni“ individualizam vodi ka nečemu što je suprotno individualizmu, tj. konstruktivizmu i kolektivizmu. Zato Hajek smatra da konstruktivizam predstavlja idealizaciju individualne moći i inženjeringa. Kao takav, on stvara „pogubno“ ljudsko samopouzdanje, koje u sadejstvu sa egoističkim interesima pojedinaca za posledicu ima neefikasno korišćenje resursa.

Uprkos izvesnim sumnjama, Hajekovi stavovi ipak ne nagoveštavaju raskid sa metodološkim individualizmom (Hayek 1952, 27). Ono što Hajek opisuje kao „kompozitivni“ ili „sintetički“ metod u stvari je svojevrsno prikrivanje metodološkog individualizma, imajući u vidu da insistira na takvom objašnjenju društvene celine koje se oslanja na koncepcijsko povezivanje pojedinih delova (Jakšić, 1988, 13). Hajek nije prihvatao Kejnzove metode stabilizacije privrednih kretanja, kao i makroekonomiju kao nauku. Po njemu, individue se rukovode subjektivnim procenama događaja, zbog čega opšti parametri ne mogu uticati na individualna rešenja (Petrović 2008, 188).

Za razliku od Hajeka, Kejnz slovi za pobornika holističke orijentacije, po kojoj fenomeni društva prevashodno mogu biti objašnjeni pomoću socijalnih struktura, institucija i kulture društva. Osnovni stavovi metodološkog holizma, dakle, odnose se na to da postoje specifična svojstva celine nesvodljiva na individualna svojstva, odnosno da postoje zakoni društvenih procesa, koje nije moguće izvesti iz zakona individualnog ponašanja (Šešić 1974, 318). Kejnzov koncept u osnovi je inspirisan neizvesnošću i nedovoljnim znanjem ekonomskih subjekata, što implicira ostvarenje neočekivanih posledica individualnih ponašanja (Kitanović, Petrović 2007, 2). Time njegovo naučno opredeljenje poprima karakter zalaganja za primenu metodološkog holizma, što je, između ostalog, uticalo da rešenje ekonomskih problema Kejnz vidi u državnom intervencionizmu (Kitanović, Petrović 2008, 5). Zalažući se za intervencionističku ekonomsku politiku i dajući jednu sasvim novu ulogu državi, za razliku od one koju je imala u očima klasičara, on relativizira ulogu pojedinaca u ekonomskoj sferi društvenog života. Država preuzima važnu ulogu u nacionalnoj ekonomiji sa ciljem regulisanja privrednih procesa.

Hajekova privrženost metodološkom individualizmu jedan je od razloga što on i ostali predstavnici neoaustrijske škole nisu razradili teoriju očekivanja. Suprotno tome, zahvaljujući metodološkom holizmu, Kejnz se svrstava u teoretičare koji smatraju da se kolektivna očekivanja odražavaju i iskazuju kroz individualne preferencije i očekivanja. Time Kejnz zapravo „poziva“ državu da posredstvom upravljanja agregatnom tražnjom utiče na individualna očekivanja i rast proizvodnje i zaposlenosti.

Sličnost između Hajekovih i Kejnzovih shvatanja

Godine pre, kao i godine tokom Drugog svetskog rata pokazale su da Hajek i Kejnz, uprkos napred pomenutim razlikama, dele i mnoge slične stavove i vrednosti. Kejnz je decembra 1939. godine izjavio da konačni cilj bezumnog, ali i neizbežnog rata nije samo pobjeda nad Nemačkom, već i to da takav čin predstavlja povratak na put istorijskog razvoja zapadne civilizacije, zasnovane na hrišćanskoj etici, poštovanju zakona i naučnih dostignuća. Samo u takvoj institucionalnoj sredini, po Kejnzu, moguće je razviti ličnost i sve individualne potencijale. Osim toga, posle rata u ekonomskom razvoju zapadnih zemalja nastupio je period interesovanja za porast obima proizvodnje i ostvarenje pune zaposlenosti, što je umanjilo neslaganja između Kejnza i Hajeka (Скидельски 2006, 48).

Odnos prema koncepciji privredne ravnoteže

Neoklasična ekonomska teorija već decenijama uživa reputaciju vodeće ekonomske paradigme. Od pojave marginalizma 1870. i novog predmeta i metoda ekonomske nauke, optimizacija postaje osnovni način opisivanja ekonomskog ponašanja, a analiza ravnotežnih stanja osnovni metod istraživanja privredne dinamike. Hajek i Kejnz su se suprotstavljali pozitivističkoj orijentaciji neoklasične teorije, dovodeći u pitanje teoriju opšte privredne ravnoteže i teoriju potpune racionalnosti.

Teorijske rasprave o privrednoj ravnoteži u Hajekovom slučaju možemo sagledati kroz analizu statičke i dinamičke ravnoteže, dok su predmet Kejnzovih interesovanja neravnotežna stanja. Naime, čitanje Hajekovih članaka može nas navesti na mišljenje o Hajeku kao teoretičaru statičke ravnoteže. Međutim, dublje razumevanje njegovih radova potvrdiće da je njegov interes u značajnoj meri fokusiran na dinamički karakter ekonomske organizacije (Stalebrink 2004, 34). Dobro je poznato da se Hajek, u svojim radovima o znanju, u velikom broju slučajeva poziva na postojanje „tendencije ka ravnoteži“ (Hayek 1948). Pri tom se on nije eksplicitno izjašnjavao o prirodi veze ove tendencije sa stanjem potpune ravnoteže. Ostaje nejasno da li je i koliko tendencija ka ravnoteži zapravo neraskidiva sa poimanjem stanja potpune ravnoteže, odnosno da li ta tendencija u praksi rezultira ostvarenjem potpune ravnoteže. Primera radi, u svojoj lekciji iz 1936. godine „Ekonomska teorija i znanje“ Hajek je definisao ravnotežu kao

Doprinos Hajeka i Kejnza razvoju teorijsko-metodološkog pluralizma u ekonomskoj nauci

situaciju kojoj su namere svih agenata u međusobnoj saglasnosti (Скидельски 2006, 57). Međutim, ukoliko se postavi pitanje šta je sve neophodno za ostvarivanje ravnoteže kada je u pitanju znanje ekonomskih agenata, onda ravnotežno stanje poprima karakter empirijski neutemeljene konstrukcije. Otuda je zaključak Hajeka da se na tržište mora gledati kao na proces (Palermo 2002, 62), te da tržišni sistemi retko dovode do ravnotežnog stanja na nivou pune zaposlenosti. Monetarna politika, koja se sprovodi sa ciljem poboljšanja ekonomskih performansi, zapravo samo pogoršava stanje, uzrokujući porast inflacije.

Kada se Hajekovo stvaralaštvo posmatra u širem kontekstu, stav prema njemu kao teoretičaru statičke ravnoteže dolazi pod znak pitanja. U svojim kasnijim delima Hajek značajnu pažnju posvećuje dinamičkim koncepcijama, tako da je tezu o efikasnosti tržišta na temelju korišćenja postojećeg znanja oplemenio idejom o kreiranju novog znanja (iako je ignorisao važnost novog tehnološkog znanja) (Witt 2011, 1). Hajekovi sledbenici ističu to da je „stari“ Hajek shvatio koliko su inovacije, otkrića i proces učenja važni za funkcionisanje društvenog poretka, a što nam daje za pravo da na njega gledamo kao na teoretičara dinamičke ravnoteže.

Kada je u pitanju Kejnz, on se, nastavljajući tradiciju svog oca, suprotstavljao klasičnoj tradiciji iz brojnih razloga. Smatrao je da glavni metodološki problem teorije opšte privredne ravnoteže jeste to što ne postoji saglasnost između apstraktno-teorijske slike sveta, koja odražava samo poseban slučaj ekstremnog stanja ekonomske ravnoteže, s jedne strane, i opšteg stanja realnog ekonomskog sistema, s druge strane (Шапиро 2008, 122). Po Kejnzu, predstavnici klasične i neoklasične škole nude sliku sveta po meri čoveka, dajući predloge o tome kako bi društvo trebalo da funkcioniše. Međutim, pretpostaviti da će društvo u stvarnosti tako funkcionisati, znači ne obraćati pažnju na realne probleme. Zato je Kejnz, za razliku od neoklasične škole, nastojao da ponudi drugačiju ontološku ili apstraktno-teorijsku sliku, koja bi uvažila sve poteškoće u izučavanju realnosti. U tom smislu on je preusmerio akcenat svojih istraživanja sa problema alokacije ograničenih resursa na problem određivanja obima proizvodnje koji obezbeđuje punu zaposlenost faktora proizvodnje.

Kejnz je svoju analizu tržišta, koja počiva na pretpostavci ostvarenja ravnoteže ispod nivoa pune zaposlenosti, iskoristio za teorijsko obrazloženje neophodnosti aktivne državne politike. Osnovni doprinos ekonomskoj nauci Kejnz vidi u istraživanju tržišnog poretka kao procedure i tehnike otkrivanja, a ne kao nekakvog strogo determinisanog sistema.

Iako su Kejnz i Hajek na ravnotežu gledali kao na jednakost faktičkih veličina, ipak su imali različite stavove kada je u pitanju proces ujednačavanja pojedinih agregatnih varijabli. Kod Hajeka štednja se postepeno transformiše u investicije, dok se po Kejnzu investicije i štednja mogu uravnotežiti samo pomoću stabilizacione politike. Tržišni sistem ne predstavlja automatski mehanizam koji nepogrešivo dovodi do uspostavljanja ravnoteže između investicija i štednje, već je

takva vrsta ravnotežnog stanja samo poseban slučaj. Zato je, po mišljenju Kejnza, neophodna stabilizaciona politika koja bi dala nadu u oporavak privrede, što Hajek nije podržavao.

Shvatanje neizvesnosti i teorija ograničene racionalnosti

Za Hajeka se može reći da pripada grupi autora koji su u ekonomskoj teoriji prepoznatljivi po tome što su prepoznali značaj informacionih problema i potencirali ulogu znanja u ekonomskom procesu (Hodgson 1980, 258). Polazeći od postojanja tzv. „spontanog poretka“ on naglašava da isti nije rezultat izuma, već posledica evolucionog procesa u koji je „utkano“ pregršt informacija, čija količina znatno prevazilazi informisanost i najobaveštenijih ekonomskih agenata. Pojedinci imaju svoje planove i u cilju njihove realizacije nezavisno jedan od drugoga stupaju u međusobne kontakte putem tržišta. Pojedinačne želje i namere, dakle, nailaze na opšti tržišni proces koji je složeniji od bilo kakvog namernog inženjeringa njegovih učesnika, i koji kao takav formira niz objektivnih pravila ponašanja. Proces razmene kroz saradnju i konkurenciju i sastav robne proizvodnje, odjednom upregnuje znanje sa svih nivoa: s nivoa pojedinaca, domaćinstava, i preduzeća i, kroz promene cena, kamatnih stopa, rente, dohodaka, dobiti, gubitaka itd. Na taj način, spontano uređenje tržišnog procesa nadmašuje spoznajna ograničenja pojedinačnih ljudskih umova i planova (Mises, Hayek 1997, 12).

Hajek se eksplicite ne izjašnjava u prilog koncepcije ograničene racionalnosti, ali jedno od temeljnih uporišta njegovog naučnog opusa svakako je koncepcija ograničenih saznanih sposobnosti. Sama predstava o čoveku kao biću sa nesavršenim kognitivnim kapacitetima zasigurno predstavlja uvod u teoriju ograničene racionalnosti. To znači da sumnju u neoklasični model potpune racionalnosti Hajek bazira na osporavanju pretpostavke savršenog znanja. Nasuprot savršenom znanju, Hajek insistira na implicitnom znanju koje ima subjektivistički karakter. Individua po Hajeku ima ograničene saznajne sposobnosti i nije dovoljno obavještena o mogućnostima korišćenja sopstvenih resusa (Шаститко 1999, 46). Zato ljudi ne treba previše da veruju u sopstveno znanje, čime se osporava sposobnost države i njenih činovnika da mogu upravljati privredom i društvom (Mises, Hayek 1997, 13, 14).

Propuste ekonomske teorije, između ostalog, Kejnz vidi u tome što je u mnogim istraživanjima ignorisana neizvesnost koja predstavlja imanentno obeležje realnosti, kao i to da su mnogi ekonomisti izbegavali da se bave posledicama ograničenosti ljudskog znanja (Макашева 2006, 146).

Metodološki iskorak Kejnza u odnosu ne neoklasičnu školu, što ima sličnosti sa Hajekovim shvatanjem društvenog poretka, ogleda se pre svega u isticanju postojanja neočekivanih, nenameravanih posledica delovanja ekonomskih subjekata. Iako je ideja o postojanju nenameravanih posledica već sadržana u tezi o „nevidljivoj ruci“ klasičara, ona kod Kejnza ima određene specifičnosti. On je

Doprinos Hajeka i Kejnza razvoju teorijsko-metodološkog pluralizma u ekonomskoj nauci

naglašavao činjenicu da na ekonomske odluke ne utiču samo racionalni motivi ekonomskih subjekata. Pored prirodne težnje pojedinaca da budu racionalni, ponašanje ekonomskih subjekata odvija se i pod uticajem psihologije, iracionalnog mišljenja, intuicije itd. Metodološki gledano, intuicija se prevashodno oslanja na sposobnost neposrednog opažanja činjenica, i to bez pomoći iskustva. Međutim, kako postoji realna opasnost da intuicija u većoj meri bude produkt fantazija nego činjenica, Kejnz pojam neizvesnosti (Kregel 1976, 209), između ostalog, povezuje sa pojmom verovatnoće, zbog čega se u literaturi koja se bavi metodologijom ekonomske nauke Kejnz smatra jednim od utemeljivača logike verovatnoće. Radi se o epistemološkom pravcu koji razmatra prosuđivanje o pojavama u slučaju kada ne postoje naučne osnove za izračunavanje verovatnoće, odnosno u uslovima postojanja realne neizvesnosti.

Ekonomska neizvesnost znači da ekonomski mehanizam u svakom momentu „trpi“ uticaj mnogih faktora koji se uzajamno prepliću i koji su povezani sa različitim gledanjima na budućnost. Kejnz je polazio od toga da se aktuelna stvarnost nalazi pod uticajem prošlosti, ali da ne treba zapostaviti i ulogu budućih očekivanja i prognoza. Posebno sredstvo koje povezuje sadašnjost i budućnost po njemu je novac, koji nije samo sredstvo razmene i plaćanja. On je taj koji „podgreva“ ili „guši“ nadu ljudi u svetu punom neizvesnosti. Otuda sama tražnja za novcem nije samo funkcija transakcionih potreba, već i posledica tražnje za novcem kao sredstvom akumulacije i „garantom nade“.

Formalizacija ekonomske nauke

Bliskost naučnih pogleda Kejnza i Hajeka verovatno je najuočljivija kada treba objektivno sagledati i svestrano odrediti odnos između prirodnih i društvenih nauka. Obojica ističu da ekonomska nauka nije slična prirodnim naukama, kritikujući scijentizam, tj. nekritičku primenu metoda prirodnih nauka u onim oblastima gde one nisu odgovarajuće. Hajek je jasno opisao prakseološki metod nasuprot metodologiji prirodnih nauka i naglasio empirijsku prirodu prakseoloških aksioma u širem smislu (Golubović 2011, 53). Suštinska razlika je u tome da u prirodnim naukama proces dedukcije mora da krene od nekih hipoteza koje su rezultat induktivne generalizacije, dok u društvenim naukama on počinje direktno od poznatih empirijskih elemenata i koristi ih u cilju otkrivanja zakonitosti u složenim pojavama, koje se ne mogu otkriti posmatranjem (Hayek 1935, 11).

Hajek i Kejnz spadaju u teoretičare koji nisu blagonaklono gledali na sve izraženiji proces formalizacije u ekonomskoj nauci, dok su prema ekonometrici bili jako skeptični. Na Kejnzova ekonomska shvatanja značajan uticaj ostavili su predstavnici tzv. „logičkog pozitivizma“, čiji se istraživački program sastoji u primeni sredstava matematičke logike na teorijsko-saznajne probleme, što je često za posledicu imalo preorijentaciju pažnje sa objekta na formu i jezik. Međutim, Kejnz ipak izražava sumnju u to da ekonomska nauka može biti egzaktna po

određenju, kao i da merne jedinice kojima se obično služe ekonomisti jesu potpuno precizne. Iako je cilj njegovih analiza utvrđivanje funkcionalne zavisnosti (funkcija potrošnje, funkcija tražnje za novcem, funkcija investicija), odnosno uzročno-posledičnih veza, on ipak sumnja u mogućnost dobijanja egzaktnih rezultata. Problem nije u tome da li se nešto može izračunati, nego u tome što je teško napraviti otklon od subjektivnih osećanja, zbog čega ekonomska teorija neizostavno ima subjektivistički karakter. Odluke ljudi, ukoliko one imaju uticaja na ono što će se događati na ličnom, političkom i ekonomskom planu, ne mogu se bazirati na strogim, matematički zasnovanim pretpostavkama. Stereotipi, konvencije i očekivanja, a ne optimizaciona proračunavanja opredeljuju odluke pojedinaca, koje iz tih razloga ne podležu preciznoj kvantitativnoj analizi (Розманский 2007, 28). Primera radi, uz iste matematičke parametre jedan preduzetnik može postići dobar rezultat a drugi ne, jedna vlada funkcionisati efikasno a druga ne. Ispostavlja se, dakle, da bi bilo kakvo matematičko određenje ekonomskih pojava umanjilo značaj preduzetništva, a koje je, mora se priznati, u samom centru ekonomskog života.

Problem matematike u ekonomskim istraživanjima (Woods 2008, 220) jeste u tome što, između ostalog, povezuje i one veličine koje se u dimanici vremena ne mogu baš uvek povezati i smatrati sinhronim.² Po Hajeku, priroda ekonomskog života ne može se razumeti kroz umetanje mnogobrojnih informacija u matematičke formule i jednačine. U njima se, kako on kaže, „gubi uvid u stvarnu strukturu ljudskih odnosa, statičke veličine nas samo podučavaju o prošlosti i ne daju opravdanje za pretpostavku da će ti odnosi ostati konstantni i mi ne dospavamo do uspešnih predviđanja pojedinačnih događaja“ (Hajek 2001, 136).

Hajek i Kejnz su verovali u važnost ideja, odustajući pri tom od objašnjenja ekonomskih događaja na temelju tehnoloških promena i uticaja zainteresovanih grupa (Скидельски 2006, 50). Smatrali su da je zapadna civilizacija prilično „kruta“, što je donekle poljuljalo njihovu veru u mogućnost uspešne evolucije takvog sistema. Na kraju, jednako su gledali na fundamentalna pitanja političke filozofije i lične slobode, iako su predlagali različite metode stvaranja slobodnog društva, a što se, kao što smo videli, odražavalo i na njihove ekonomske stavove.

Zaključak

Razudenost ekonomske misli kakva je danas, nužno pokreće pitanje odnosa najuticajnijih ekonomsko-teorijskih pravaca, kao i najpoznatijih ekonomskih teoretičara. Imajući u vidu da Hajek i Kejnz pripadaju korpusu ekonomista koji su, između ostalih, zadužili ekonomsku nauku, cilj ovog rada jeste

² Protivljenje ekonomskoj formalizaciji verovatno je i najvažniji razlog što je austrijska škola iz situacije u kojoj je svrstavana u jednu od varijanti dominirajuće neoklasične ekonomije, 30-ih godina ipak izvojevala samostalnost i postala ekonomsko-teorijski pravac koji se bitno razlikuje u odnosu na neoklasični mejnstrim.

Doprinos Hajeka i Kejnza razvoju teorijsko-metodološkog pluralizma u ekonomskoj nauci

utvrđivanje, rasvetljavanje i dublje razumevanje razlika, sličnosti i eventualne povezanosti njihovih naučnoistraživačkih programa. Ekonomskoj teoriji Kejnza je dao izuzetan doprinos, imajući u vidu da je svojim teorijskim konceptima obezbedio visoku metodološku osnovanost, formalizujući logičke i intelektualne zaključke. Hajek je, s druge strane, odbacio potrebu za postojanjem makroekonomije i makroekonomske politike u celini. Međutim, on je superioran kada je u pitanju ekonomska i politička filozofija. Kvalitet njegovih radova iz te oblasti moguće je objasniti odsustvom potreba za razradom formalnih matematičkih modela. Hajek je u zastupanju svojih beskompromisnih liberalnih stavova bio izrazito dosledan, potencirajući važnost radikalnih zaključaka. Za razliku od njega, Kejnza nije bio tako rigidan u zastupanju svojih stavova, negujući izvesnu dozu popustljivosti, ideološke tolerancije i fleksibilnosti. Zato uz sporenja ovih autora oko uloge države u ekonomiji, pitanja kratkog i dugog roka, važnosti uspostavljanja institucija i stabilnih pravila ponašanja, značajnu pažnju treba posvetiti i onim stavovima koji se mogu okarakterisati kao slični i bliski. U tom smislu jako je korisno identifikovati šta je to zajedničko za Kejnza i Hajeka kada su u pitanju shvatanja uloge neizvesnosti u ekonomskom životu, privredne ravnoteže, racionalnosti, kao i sve izraženijeg trenda formalizacije ekonomske nauke.

Literatura

1. Barry, N. (1979) *Hayek's Social and Economic Philosophy*. London: Macmillan.
2. Golubović, N. (2011) *Društvena ekonomika – Ekonomska aktivnost u društvenom okruženju*. Niš: Ekonomski fakultet.
3. Hajek, F. A. (2001) *The Economy, Science, and Politics* (iz knjige *Studies in Philosophy, Politics and Economics*), prevod Dragan Lakićević, *Ekonomski anali*: 147-8, Beograd: Ekonomski fakultet.
4. Hayek, F. A. (1978) *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*. Chicago.
5. Hayek, F. A. (1935) *The Nature and History of the Problem*, in: Hayek, F.A. (ed), *Collectivist Economic Planning*. London: George Routledge and Sons.
6. Hayek, F. A. (1952) *The Counter-Revolution of Science, Studies on the Abuse of Reason*. Glencoe, Illionis: The Free Press.
7. Hayek, F.A. (1948b) *Economics and Knowledge*. In Hayek 1948a: 33-56.
8. Hodgson, G. M. (1980) *Institutional economic theory: the old versus the new*. *History of Economic Society*: 249-269. Annual meeting at the University of Toronto.
9. Jakšić, M. PC Prevod, Džef Hodgson. *Ekonomija i institucije* (Hodgson, G. M. (1988), *Economics and institutions: A Manifesto for a Modern Institutional Economics*. Cambridge: Polity Press, Oxford.
10. Keynes, J. M. (1924) *A Tract on Monetary Reform*. London: Macmillan.
11. Kitanović, D., Petrović, D. (2007) *Teorija ograničene racionalnosti – Hajek, Kejnza i institucionalisti*. *Ekonomске teme*, 45 (3): 1-11.
12. Kitanović, D., Petrović, D. (2008) *Methodological Holism and the Contemporary mainstream in economy*. *Economic Themes*, 46 (4): 1-13.
13. Kregel, J. A. (1976) *Economic Methodology in the Face of Uncertainty: the modelling Methods of Keynes and the post-Keynesians*. *Economic Journal*, 86 (342): 209-225.

14. Menger, C. (1883) 1963, *Problems of Economics and Sociology*. Urbana: University Press.
15. Mises, L.V., Hayek, F. A. (1997), *O slobodnom tržištu, klasični eseji*, Mate, Zagreb.
16. Palermo, S. G. (2002) Discovery versus creation: implications of the Austrian view of the market process, 62-75; In: Hodgson, G. M. (eds), *A Modern Reader in Institutional and Evolutionary Economics*. European Association of Evolutionary Political Economy.
17. Petrović, D. (2008) Methodological individualism - criticizing and superseding possibilities. *Facta Universitatis: Series economics and organization*, 5 (3): 185-194.
18. Poper, K. R. (2002) *Pretpostavke i pobijanja*. Beograd: IK Zorana Stojanovića.
19. Salerno, J. T. (2003) *Biography of Carl Menger: The Founder of the Austrian School of Economics*. Auburn.
20. Sm. Collected Writings of John Maynard Keynes. L.: Masmillan /CUP, 1971-1989. Vol. XXVII.
21. Sm.: Collected Writings of John Maynard Keynes, L.: Masmillan /CUP, 1971-1989., Vol. X.
22. Sm.: Collected Writings of John Maynard Keynes, London: Masmillan /CUP, 1971-1989., Vol. IV.
23. Stalebrink, O. J. (2004) The Hayek and Mises Controversy: Bridging Differences. *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 76 (1): 27-38.
24. Stefanović, Z., Mitrović, B. (2011) Nova austrijska škola: teorija tržišnog procesa i privrednih ciklusa. *Nauka i svetska ekonomska kriza*: 33-42. Niš: Ekonomski fakultet.
25. Šešić, B. (1974) *Osnovi metodologije društvenih nauka*. Beograd: Naučna knjiga.
26. Vukotić, V. (2005) *Individualizam, ekonomski poredak i država, Pojedinaac i država*. Beograd: Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka.
27. Witt, U. (2011) *Competition as an Ambiguous Discovery Procedure: a Reappraisal of Hayek's Epistemic Market Liberalism*. Jena, Germany: Max Planck Institute of Economic.
28. Woods, T. E. (2008) What Austrian Economics Can Teach Historians. *Quarterly Journal of Austrian Economics*, 11: 219-229.
29. Жид, Ш., Рист, Ш. (1995) *История экономических учений*. Москва: Экономика.
30. Макашева, Н. А. (2006) Еще раз о революции Дж. М. Кейнса (Опыт неопределенностью). *Общественные науки и современность*, 2: 143-155. Москва: Наука.
31. Олейник, А. (1999) Тема 4, Институт плана и институт рынка. *Вопросы экономики*, 4: 132-148.
32. Розманский, И. (2007) Методологические основы теории Кейнса и его спор о методе с Тинбергеном. *Вопросы экономики*, 4.
33. Скидельски, Р. (2006) Хайек и Кейнс: дорога к примирению. *Вопросы экономики*, 6: 47-66.
34. Шапиро, Н. (2008) Дж. М. Кейнс как завершающий экономист "мейнстрима" и предвестник теоретико – методологического плюрализма. *Вопросы Экономики*, 1: 120-130.
35. Шаститко А. (1999) Фридрих Хайек и неинституционализм. *Вопросы экономики*, 6.

**THE CONTRIBUTION OF KEYNES AND HAYEK TO THE
DEVELOPMENT OF THE THEORETICAL METHODOLOGICAL
PLURALISM IN THE ECONOMIC SCIENCE**

Abstract: With the appearance of Keynes and Hayek, the economic science started to change the principles of its development from monism toward pluralism. Their ideas became the source of the new conceptions, which was a good basis for the appearance of numerous theoretical methodological variations and interpretations. The progress toward the methodological heterodoxy was followed by the important differences among these authors, but also by numerous similarities. Therefore, the aim of this work is to shed light on the relations and understand the differences and possible connections of the scientific research programmes of Keynes and Hayek. In relation to it, this will be an attempt to determine the theoretical basis and the conceptual content that can help analyse to what extent was the work of these authors the alternative to the neoclassical economic theory, as well as the inspiration to the further development of the economic theory and methodology.

Keywords: methodological pluralism, economic equilibrium, uncertainty, bounded rationality, formalisation of the economic science